

Vorm en functie van de aanspreekvormen in West- en Frans-Vlaanderen (*)

door ROLAND WILLEMYNS

1. Probleemstelling.

In deze tijd van belangstelling voor de sociolinguïstiek is er een weer ontluikende interesse voor het probleem van de aanspreekvormen, d.w.z. de pronomina van de tweede persoon. En inderdaad, de manier waarop men elkaar aanspreekt is één van de duidelijkste en zekerste indicatoren van de relatie, die tussen gesprekspartners bestaat. In dit communicatieproces spelen de persoonlijke voor-naamwoorden uiteraard een belangrijke rol en wanneer dit pronominale systeem zodanig gediversifieerd is dat het allerlei nuances mogelijk maakt, kan een studie ervan revelerend zijn voor allerlei sociale en maatschappelijke factoren, die het taalgebruik beïnvloeden. Het hoeft dan ook geen verbazing te wekken dat één van de eerste belangrijke sociolinguïstische studies (stricto sensu) precies over de aanspreekvormen handelde, t.w. BROWN-GILMAN 1960 over *The Pronouns of Power and Solidarity*. Sindsdien is er over de manier waarop men tot een gedifferentieerde aanspreking komt (en kwam) heel wat geschreven (zie o.m. ERVIN-TRIPP 1969), ook wat het Nederlandse taalgebied betreft (zie o.m. DAAN 1978 en 1980; VAN DEN TOORN 1977; DEPREZ-GEERTS 1977; DEPREZ-GEERTS 1980).

(*) Tekst van een gastcollege gegeven op 27 februari 1980 aan de Université de Lille III (Rijsel, Frankrijk).

De gebruikelijke pronominale dichotomie *vertrouwelijk* vs. *beleefd* werd door Brown en Gilman doorbroken en aangevuld met *power* vs. *solidarity*, wat toelaat meer genuanceerde beschrijvingen te geven van wat heel vaak een ontzettend gecompliceerde toestand kan zijn die, meer dan men vroeger vermoedde, op een kwestie van *afstand* kan berusten, d.w.z. dat men, om de afstand te bewaren de zgn. *beleefdheidsvorm* gebruikt (in het vakjargon de *V-vorm* genoemd), terwijl de *vertrouwelijkheidspronomina* geacht worden aan te duiden dat men geen distantie wenst (*T-vorm*, in datzelfde jargon).

Toch valt het op dat sommige talen zich blijkbaar aan deze ingewikkelde linguïstische etiquette onttrekken en zich tevreden stellen met wat men een *eenheidspronomen* noemt (bv. het *you* van het standaard-Engels). We hoeven zo een eenheidspronomen echter niet eens ver van huis te zoeken: de meeste Zuidnederlandse dialecten houden het bij een eenheidspronomen en kennen het T/V-onderscheid niet (1).

Hoewel hiermee niet wil beweerd zijn, dat de meer algemene *rules of adress* in deze talen niet door sociale factoren zouden kunnen zijn beïnvloed, is het toch duidelijk, dat een sociolinguïstisch onderzoek naar de door de sociale context bepaalde functie van de persoonlijke voor-naamwoorden in de West- en Frans-Vlaamse dialecten geen erg opwindende zaak is. We staan daar dan ook niet langer bij stil. Wel interessant daarentegen is een studie van de standaardizeringsproblemen i.v.m. pronomina,

(1) Alleen in onze oostelijke (Limburgse) dialecten bestaat een soms vrij gecompliceerd aanspreekstelsel, met niet enkel T- en V-pronomina, maar ook soms andere pronomina naargelang men tot en/of over vrouwen of mannen spreekt (zie o.m. A. F. Vossen, Grammaticaal geslacht en aanspreekvormen, in *Taal en Tongval* 15 (1963), 63-64.

maar aangezien dit buiten het eigenlijke thema valt, beperk ik me tot enkele losse opmerkingen.

De Vlamingen kunnen theoretisch een keuze maken uit ten minste drie (soms vrij uiteenlopende) systemen : dat van de standaardtaal (met T/V-onderscheid), dat van de omgangstaal (*Regionaal gekleurd Nederlands*) en dat van hun dialect (beide laatste zonder T/V-onderscheid). Meestal bepaalt de gesprekssituatie welke taalvariant men spreekt of nastreeft en dus ook welk pronominaal systeem men bezigt. Toch liggen de zaken niet altijd zó eenvoudig. Enerzijds zijn de Vlamingen, die feilloos het AN-systeem kunnen hanteren niet erg talrijk, anderzijds zijn meer en meer Vlamingen steeds minder geneigd het *ge-systeem* te gebruiken, ook wanneer ze een variant van de Zuidnederlandse omgangstaal spreken (cf. GEERTS 1975). Alle mogelijke vormen van interferentie zijn schering en inslag en heel dikwijls heerst er alom wat men een *pronominale chaos* zou kunnen noemen. De vooruitzichten van BAETENS BEARDSMORE-VAN DE CRAEN 1979 dat we, ook wat het pronominale systeem betreft, evolueren naar wat zij noemen de *Northern Standard Norm* mogen dan al plausibel zijn, dat heemt niet weg dat we *hic et nunc* nog van alle mogelijke „persoonlijke” systemen getuige kunnen zijn (cf. DEPREZ-GEERTS 1980).

In West-Vlaanderen vindt men, melden DEPREZ-GEERTS 1977, een attitudinele voorkeur voor het standaardtaal-systeem, maar toch moet men bedenken dat, zoals BAETENS BEARDSMORE-VAN DE CRAEN 1979 terecht opmerken, een dergelijke attitude (nog) niet direct het taalgebruik zelf wijzigt. De problemen van de Westvlaming zijn misschien specifiek genoeg om er even bij stil te staan.

Een deel van de Westvlaamse dialecten kent (cf. *infra*) een pronomens *je*, een vorm die formeel overeenstemt met het standaardtaalpronomens *je*. Een voor de hand liggende

hypothese zou zijn dat deze Westvlamingen gemakkelijker het standaardtaalsysteem over zouden kunnen nemen. Dit blijkt echter volgens DEFREZ-GEERTS 1977 niet het geval te zijn of althans niet noodzakelijk het geval te zijn. Bij nader toezien is dit inderdaad logisch, immers :

— het Westvlaamse *je* heeft binnen het Westvlaamse systeem een totaal andere functie dan het standaardtalige *je* in zijn systeem (o.m. dit : Wvla. *je* is een eenheidspronomen, A.N. *je* is dat niet, maar een T-vorm);

— het feit dat de Westvlaming een *je*-pronomen kent, verschaft hem natuurlijk niet de kennis van de (socio)-linguïstische regels waar het *je/u*-gebruik in de standaardtaal op berust. Zowel naar vorm als naar functie is het Westvlaamse *je* dus iets anders dan het standaardtalige *je*;

— het dialectische gebruik van een *je*-vorm helpt vermoedelijk wel enkele psychologische barrières tegen het gebruik van standaardtalig *je* wegwerken, hoewel DEFREZ-GEERTS 1977 daar blijkbaar niet zo van overtuigd zijn. Men moet immers, gezien de (o.m. Westvlaamse) vrees voor het *endogene*, ook met een omgekeerde reactie rekening houden;

— anderzijds zal, in het Westvlaamse *ge*-gebied, waarschijnlijk gemakkelijker het *ge*-systeem van de *Zuidnederlandse omgangstaal* worden gebezigd, dan in het *je*-gebied.

Misschien is de dialectspreker uit het Westvlaamse *je*-gebied nog meer gehandicapt dan andere dialectsprekers : ook hij kent het standaardtalige systeem niet, maar hij kan bovendien minder gemakkelijk terugvallen op een in de Zuidnederlandse context vrij neutraal *ge*-gebruik. Daar staat echter tegenover, dat in deze context „inbreuken” tegen het pronominale systeem nauwelijks worden gemerkt, laat staan gesanctioneerd. Wanneer men in tele-

visie-interviews journalisten ministers hoort aanspreken met *je* en *jullie*, of in zulke en soortgelijke gesprekken voortdurend van *je* naar *u* hoort overspringen, kan men natuurlijk niet gewagen van een pronominaal *repressieve* toestand.

2. Korte historische schets.

Over het ontstaan van het pronominale systeem in het Nederlands en in de Nederlandse dialecten is vooral vroeger heel wat te doen geweest. Sinds enkele decennia echter is het op dat front vrij windstil, misschien omwille van het feit dat (de meeste) gegevens bekend zijn (of verondersteld worden dat te zijn), hoewel men niet tot een eensluidende interpretatie kan komen. De jongste mij bekende studie, althans wat de aanspreekvormen betreft, is GYSELING 1966, waar ik hier dan ook vaak op terugval.

Over de „oorsprong” is er weinig betwisting. Men gaat uit van een ogm. vorm *jūz, later door analogie *jīz geworden in het West- en Noordgermaans. Deze Germaanse *j* zou in het Nederlands, vóór beklemtoonde, palatale vocaal, tot *g* zijn geworden. Hoewel o.m. MULLER 1926 veronderstelde dat deze *j* > *g*-overgang in het kustmiddelnederlands nooit zou hebben plaatsgevonden, wat dan de huidige, westelijke *j*-pronomina rechtstreeks op het ogm. zou terugvoeren, is daar zo veel tegen in te brengen, dat ik met GYSELING 1966 : 208 aanneem dat deze *j*-pronomina later zijn ontstaan. VERDENIUS 1924 had reeds de zeer plausible hypothese geopperd, dat het pronomen *je* aanvankelijk in de enclise was ontstaan en nadien daaruit werd losgemaakt. Ook Gysseling kan het daarmee eens zijn, maar maakt een onderscheid tussen wat hij noemt *primaire enclise* (in Oudnederlandse tijd) en *secundaire enclise* (in

de Middelnederlandse periode). De eerste leidde, via assimilatie, tot vormen van het type *suldi* en *moeti*.

Ook de secundaire vertoonde weer sterke neiging tot assimilatie : „In de kuststreek werd ... na consonant *tg* in zijn geheel geassimileerd : *zulyt*, *wilye*, *hebje*. Wat als palatalisering opgevat wordt, is dus in feite een assimilatie” (GYSSELING 1966 : 209). Gysseling meent verder dat de huidige tegenstelling tussen emfatisch *gi* en niet-emfatisch *je* in het Westvlaams al opklimt tot in de 14de eeuw.

Over het ontstaan van de *g/j*-tegenstelling in de huidige dialecten zegt hij „De dialecten zetten de assimileringstendens van het Oudnederlands en Middelnederlands verder. In Oost-Vlaanderen, Brabant, Antwerpen, Noord-Brabant en de Betuwe zegevierde de primaire enclise : *wilde*, *moete*. In West-Vlaanderen (2), Zeeland, Utrecht en de noordoostelijke provincies de secundaire enclise met assimilatie, geïnterpreteerd als palatalisatie : *wilje*, *moetje*. In Limburg komen zowel primaire als secundaire enclise voor” (o.c. : 210).

Een behartenswaardige toelichting geeft Gysseling verder wanneer hij zegt : „Dat de kustdialecten voor *je* opteerden, is waarschijnlijk te verklaren door de ruggesteun die deze vorm ontving van de accusatiefvorm van hetzelfde pronomen, die immers precies daar met *j* aanving : *ju*, *jou*, in tegenstelling met binnenlands *u*, *ou*” (ib. : 210). Dit zou dan betekenen, dat deze westelijke accusatiefvormen op *j*- al ouder zijn dan de subjectsvorm, die slechts later tot *g* assimileerde, c.q. palataliseerde.

Voor de opvatting van Verdenius en Gysseling, dat *je* uit (secundaire) enclise werd losgemaakt, pleitten al een aantal factoren, die ik in WILLEMYNS 1980 b heb behan-

(2) We zullen zien dat de grens eigenlijk door het Westvlaamse gebied loopt (zie 4.2).

deld. We zullen nu zien, dat daar ook in een beschrijving van de huidige diatopische toestand aanknopingspunten voor te vinden zijn.

3. Diatopische beschrijving.

3.0. De enige bron van informatie (op grote schaal) over de vorm van de aanspreekvormen in West- en Frans-Vlaanderen is de *Reeks Nederlands(ch)e Dialectatlassen* (RNDA). Op enkele dorpjes na is alles opgenomen in deel 6, bewerkt door Willem Pée, m.m.v. E. Blancquaert (PÉE 1946).

Dat materiaal is in zeer ongelijke mate aanwezig. De *subjectsvorm van het enkelvoud* vindt men in de zinnen 63, 107 en 116 (gewone zinsorde), 65, 77 en 105 (inversie) en 113, 114, 136 en 139 (paradigmata). De *enkelvoudige objectsvorm* treft men aan in de zinnen 22, 35 en 134, terwijl de zinnen 44, 61, 136 en 139 (paradigmata) informatie verschaffen over de *subjectvorm meervoud*. De *meervoudige objectvorm* is in geen enkele zin vertegenwoordigd.

De dialectgeografische informatie werd ingetekend op de *overzichtskaart* (p. 187), waar steeds stilzwijgend naar verwezen wordt.

3.1. Enkelvoud subject.

3.1.1. Gewone zinsorde.

63 *je zag me wel maar je sprak tegen me niet*
 107 *je moet ons veulen eens komen keuren*
 116 *je kunt hier eieren krijgen op de markt*

Het beeld is, voor de drie zinnen, vrij uniform en bovendien vrij eenvoudig. Er zijn slechts twee vormen, t.w. *je*

en gə (3), d.w.z. dat hier op Westvlaams terrein de bekende strijd gestreden wordt tussen het westelijke j-pronomen en de als *Brabants* bekend staande g-vorm. Deze laatste is dan ook in het oosten van de provincie te vinden en heeft in het zuidelijke deel daarvan een groter terrein veroverd (c.q. behouden) dan in het noorden.

Merkwaardig is dat de beklemtoonde reduplicatievormen jə ... gi en gə ... gi in de atlas nauwelijks voorkomen zodat, wie voor zijn informatie uitsluitend op de R.N.D.A. aangewezen is, niet kan vermoeden dat deze vormen in West- en Frans-Vlaanderen in zeer ruime mate voorkomen (4).

3.1.2. *Inversie.*

65 *ga je vandaag niet kaarten*
 77 *weet je geen boogmaker wonen*
 105 *durf je daar op duwen*

Hier is het beeld bijlange niet zo uniform en is het noodzakelijk de drie zinnetjes apart te behandelen.

zin 65

Eén enkele Westvlaamse plaats heeft gə.ə (= ga(d)e), nl. O 2 (Dentergem). Alle andere hebben j(ə), dat in slechts 19 gemeenten door het versterkende gi wordt gevolgd.

Na vocaal treft men dus uitsluitend j-vormen aan. Veel commentaar zullen we daar voorlopig niet aan wijden, behalve dan dat dit kaartbeeld wellicht een argument is

(3) De uitspraak is eigenlijk bijna overal hə. Ik heb verkozen me bij de RNDA-transcriptie aan te sluiten, met weglating echter van de diacritische tekens. Dit geldt eveneens voor alle andere fonetische transcripties.

(4) Behalve in zin 116 waar „je” de functie van onbepaald vnv. heeft. In deze gevallen wordt jə/gə ... gi niet gebruikt.

voor de veronderstelling dat het Westvlaamse *je*-pronomen ontstaan is door losmaking uit enclise.

zin 77

Behalve in O 80 (Waregem) waarvoor ik *we.tʰə* (= weet ge) vond, zijn er voor de overige Westvlaamse plaatsen twee mogelijkheden : *wɪtʃə/wɪtʃə* (5) in de overgrote meerderheid der gevallen en *we.tə* (gi) in 26 plaatsen, bijna alle in het zuidoosten.

zin 105

Grosso modo overeenstemmend met het bovengenoemde *we.tə* (gi)-gebied is het *ɔɑrvdə* (gə)-gebied van deze zin 105. Daar staat dit keer echter meer dan één vorm tegenover, t.w. *ɔɑr(v)jə* (gi) in het overgrote deel van West- en Frans-Vlaanderen, *ɔɑrvə* gi in een veertigtal plaatsen kras over het hele gebied verspreid en tenslotte *ɔɑrvdʒə* (gi) in een dertigtal plaatsen gelegen in een soort bufferzone tussen het *ɔɑrvdə* (gi)- en het *ɔɑr(v)jə* (gi)-gebied (zie kaart 1). We komen daar uiteraard nog op terug.

3.1.3. *Paradigmata.*

113 *je bakt*

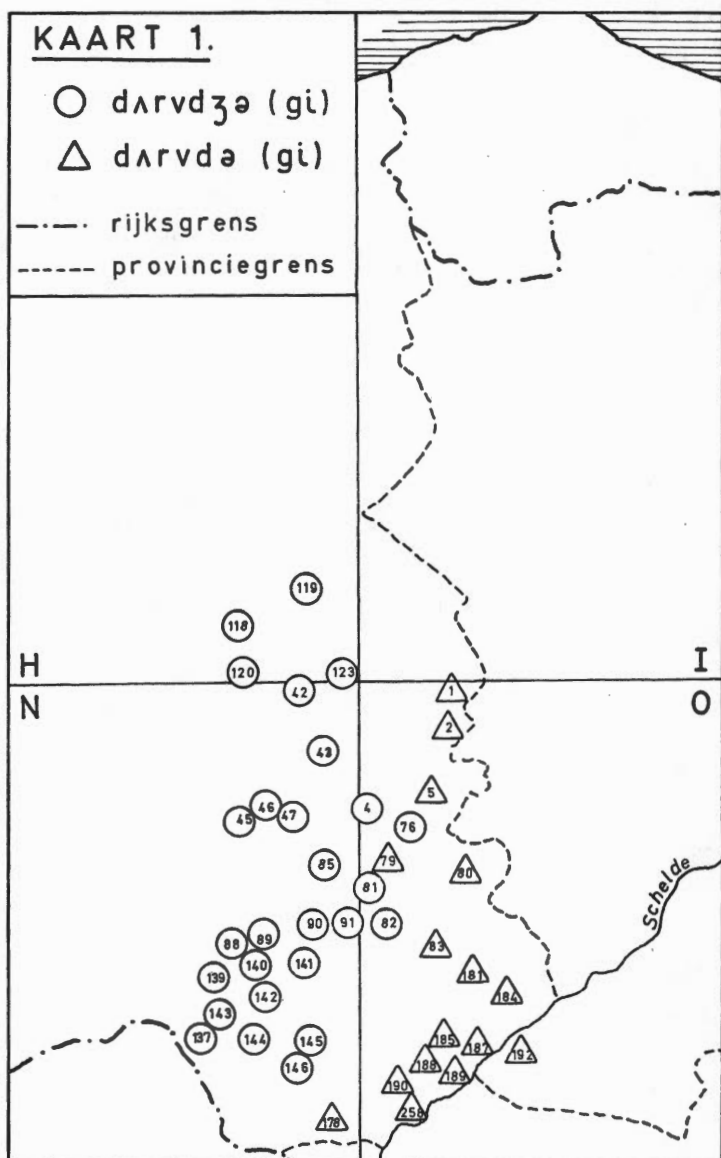
114 *je biedt*

136 *je doet het*

139 *je bindt*

Hopelijk leveren de vormen van de paradigmata nuttig en bruikbaar materiaal op voor de studie van de werk-

(5) Bij dgl. fonetische transcripties zijn er uiteraard steeds variërende vormen aan te treffen, hier o.m. *wɪtʃə/wɪtʃə* e.dgl. Indien deze varianten echter niets te maken hebben met het hier behandelde probleem, worden ze niet vermeld.

woordvormen! Voor de pronomina echter kan men er nauwelijks iets mee aanvangen, omdat men een totaal vertekend beeld krijgt.

We treffen vier types aan, t.w. *jə ... (gi)*, *gi*, *gə ... (gi)* en *gsi*. De *je*-attestaties vormen slechts een kleine minderheid, wat dus scherp contrasteert met alle andere informatie.

Wanneer men ziet dat *gə* en *gsi* samen ongeveer overeenkomen met wat men op grond van de vorige kaarten het „traditionele *ge*-gebied” mag noemen, dan is het duidelijk dat het sterk beklemtonen van het pronomen bij het paradigma-opzeggen, resulteert in een gebruik dat ik in WILLEMYNS 1980 a heb vermeld, t.w. dat van *jə ... gi* in deze gevallen alleen de laatste component behouden blijft. Dit kan de argeloze, niet met het Westvlaams vertrouwde atlasgebruiker op totaal verkeerde wegen sturen. Voegt men daaraan toe dat men ook in het *gə*-gebied natuurlijk wel eens *gi* kan gebruiken, dan is meteen duidelijk waarom de in deze paradigma-zinnen gegeven informatie niet bruikbaar is en hier dan ook verder buiten beschouwing wordt gelaten.

3.1.4. *Overzicht.*

Zoals men op de *overzichtskaart* kan zien ligt de inversie-isoglosse (nr. 5) een flink stuk oostelijker dan de isoglosse op basis van de zinnen in de gewone volgorde (nr. 4). Bovendien steunt de inversie-isoglosse uitsluitend op zin 105, aangezien er op grond van de zinnen 65 en 77 bijna geen *g*-gebied is. Dit is, zoals gezegd, een steun voor de opvattingen van VERDENIUS 1924 en GYSSELING 1966 dat het westelijke *j*-pronomen zich uit de enclise heeft losgemaakt. Een verdere steun voor deze hypothese is de aanwezigheid van *dʒə*-vormen. Fonetisch ligt het voor de

hand, en wordt het door Verdenius ook in zoveel woorden gezegd en aangetoond, dat een overgang $g > j$, zeker na dentale explosief, via een gepalataliseerd tussenstadium $ʒ$ gebeurt, zoals o.m. ook uit geattesteerde vormen blijkt (cf. WILLEMYNS 1980 b).

Dit alles krijgt nog de steun van het kaartbeeld, dat ons het $dʒə$ -gebied toont, ingepakt tussen het oostelijke $gə$ - en het westelijke $jə$ -gebied (*kaart 1*).

Deze $dʒə$ -vorm wordt ook, zij het vrij onnauwkeurig, vermeld door VAN SINT-JAN 1931, 177-179.

3.2. Enkelvoud object.

- 22 'k ga je pareltjes geven
 35 'k heb al twee keer naar je geroepen
 134 't is al een eeuw geleden dat ik je nog gezien heb

Met een subject $jə$ komt in principe een object $jə/jun$ overeen (WILLEMYNS 1980 a); met een subject $gə/gəi$ een object y (DEPREZ-GEERTS 1977). Dat laatste blijkt nu voor een deel van het Westvlaamse gebied niet te kloppen.

Het aantal u -vormen (= y , $ø$, j , $œ$, (y) en andere varianten) is niet in de drie zinnen gelijk, maar het hoogst in zin 35 (vierenveertig attestaties) en het laagst in zin 22 (drieëntwintig vindplaatsen). Ook wanneer men van zin 35 uitgaat (en dat doe ik voor isoglosse 9 van de overzichtskaart) ziet men tussen de isoglossen 9 en 4 (grens van 'het ge -gebied) een vrij groot gebied waar de subjectsvorm $gə$ en de objectsvorm $jə/ju(n)$ luidt. Het hele gebied wordt aldus in drie gedeeld, nl.

	1	2	3
subj.	$jə$	$gə$	$gə$
obj.	$jə/jun$	$jə/ju(n)$	y

Te noteren nog dat in drie plaatsen, t.w. N 42 (Pittem), N 132 (Menen) en N 137 (Rekkem) *gi* ook als objectsvorm wordt opgegeven (6).

3.3. Meervoud subject.

44 *Wij moeten daar de ene helft van hebben en jullie de andere helft*

61 *In die tijd kwamen jullie elk jaar naar de kermis*

136 *jullie doen het / jullie deden het* (paradigma)

139 *jullie binden* (paradigma)

De variatie is, bij de meervoudspronomen, groter dan bij die van het enkelvoud. Toch belet dit niet een zeer duidelijk kaartbeeld, met een driedeling van het onderzochte gebied, die er *grosso modo* als volgt uitziet :

a) *ja.(l)der/jə* in het gebied dat nagenoeg volledig met Frans-Vlaanderen overeenstemt (zie ook RYCKEBOER 1979 : 147);

b) *galdər/gə-gzi* in het traditionele *g*-gebied in het ZO;

c) *gi(n)dər* in het grote gebied tussendoor, d.w.z. het (niet Fransvlaamse) zuidwesten en het hele noorden.

Deze duidelijke indeling neemt niet weg, dat we hier toch voor aardig wat problemen staan, o.m. etymologische, waar echter hier niet op in kan worden gegaan.

Uit GYSSELING 1966 blijkt dat *gulder* tgo. *julder* een variant van het *g/j*-probleem is, in die mate dat *gulder/gelder* uit nom. *gi* + *lieder* en *julder* uit acc. *ju* + *lieder* zou zijn ontstaan. Dat is vrij plausibel, daar uit een aantal aanduidingen inderdaad blijkt dat het Fransvlaamse

(6) Dit is één van de aanwijzingen waaruit blijkt dat men in dit gebied een onderscheid moet maken tussen datief en accusatief. *gi* is namelijk wel mogelijk als meewerkend, maar niet als lijdend voorwerp.

julder een oorspronkelijke objectsvorm is : er is ten eerste het parallellisme met *nuus* (= ons) dat in (een deel van) het gebied als subjectsvorm van de 1ste persoon optreedt, ten tweede het al in het Middelnederlands in de kuststreek geattesteerde *ju*, *jou* als objectsvorm van *ghi* (GYSSELING 1966) en ten derde het feit dat in een groot deel van West-Vlaanderen naast de subjectsvorm *ginder*, de objectsvorm *ju(l)der* staat.

Blijft dan nog *gi(n)der* dat volgens Gysseling eveneens uit *gij*-lieder zou zijn ontstaan. Het zou het raam van deze uiteenzetting te ver overschrijden, indien we daar nu op in zouden gaan.

Maar ik had het over variatie; die is er niet zo zeer in zin 44 waar bijna uitsluitend klankvarianten van de drie bovengenoemde typen optreden, maar wel in zin 61 :

a) in vrij veel plaatsen krijgt men de geredupliceerde vorm. Die blijkt niet op te (kunnen?) treden met *julder*, wel met de twee overige, echter met volgende constraints :

— aan *gider* kan zowel *jə* als *gə* als *dʒə* (*kwamdʒə gider*) voorafgaan, naargelang we in een *jə*-, *gə*- of *dʒə*-gebied zijn. Dit maakt nog eens duidelijk dat *gider* wel degelijk tot de *g*-pronomina moet worden gerekend

— aan *galdər* gaat wel *gə* en *dʒə* maar nooit *jə* vooraf. Dit is een praktische constraint, die enkel voortspuit uit het feit dat *galdər* niet gebruikt wordt in het *jə*-gebied.

Anderzijds krijgen we hier ook *kwamdə galdər* een typisch „oostelijke” constructie, in 23 gemeenten in het uiterste ZO van de provincie (vak O van de grondkaart).

b) in West-Vlaanderen veroorzaakt de zin in kwestie meestal inversie, in Frans-Vlaanderen niet (zie over dit kenmerk o.m. WILLEMYNS 1971 : 353-355).

In de niet-geïnverteerde zin duikt in Frans-Vlaanderen dan ook heel vaak het pronomen *jə* op, zonder een versterkend *gidər*, dus in een zin in de aard van :

o.vərtit jə k(w)am ɔlə jɔ:rə m də kərmæse

Dit *enkelvoudige jə* als pronomen van het meervoud is in West-Vlaanderen onbekend. In Frans-Vlaanderen nochtans staat dit meervouds-*je* zo sterk dat het niet enkel in zin 61 in bijna alle onderzochte plaatsen, maar zelfs in de paradigma-zinnen nog in een twintigtal gemeenten wordt opgegeven (zie kaart 2).

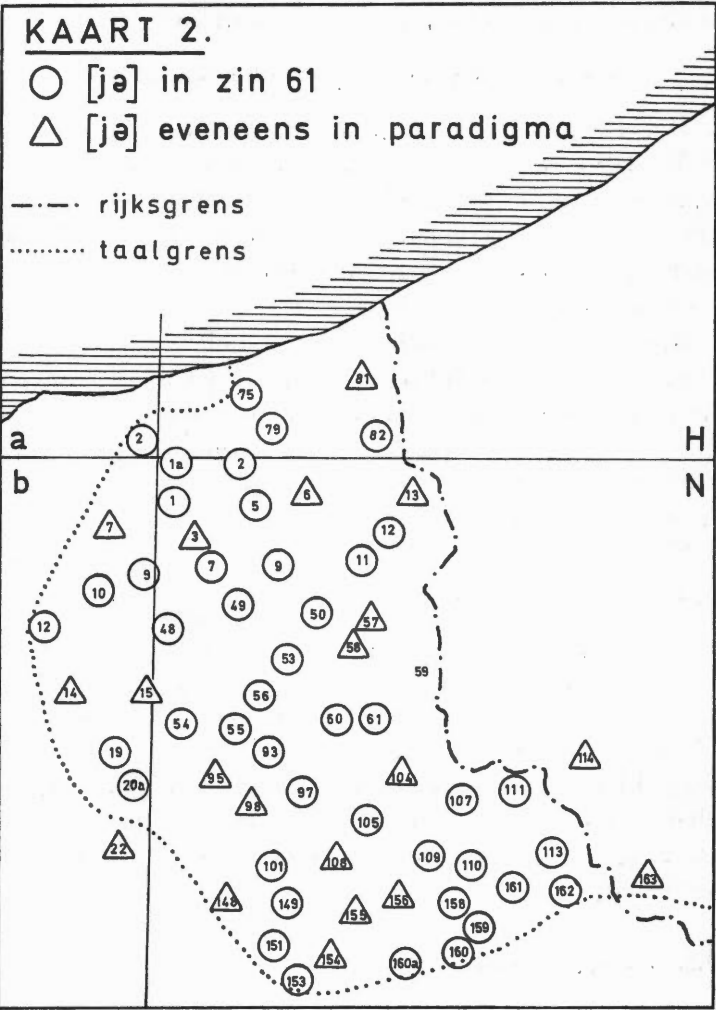
Ik wil er tenslotte op wijzen, dat ook hier de paradigma-zinnen minder goed bruikbaar zijn, zij het minder opvallend dan wat het enkelvoud betreft. Dit blijkt uit *isoglosse 6* van de verzamelkaart, die zijn westelijke uitstulping te danken heeft aan een aantal *gə ... gidər* gevallen uit de paradigma-zinnen.

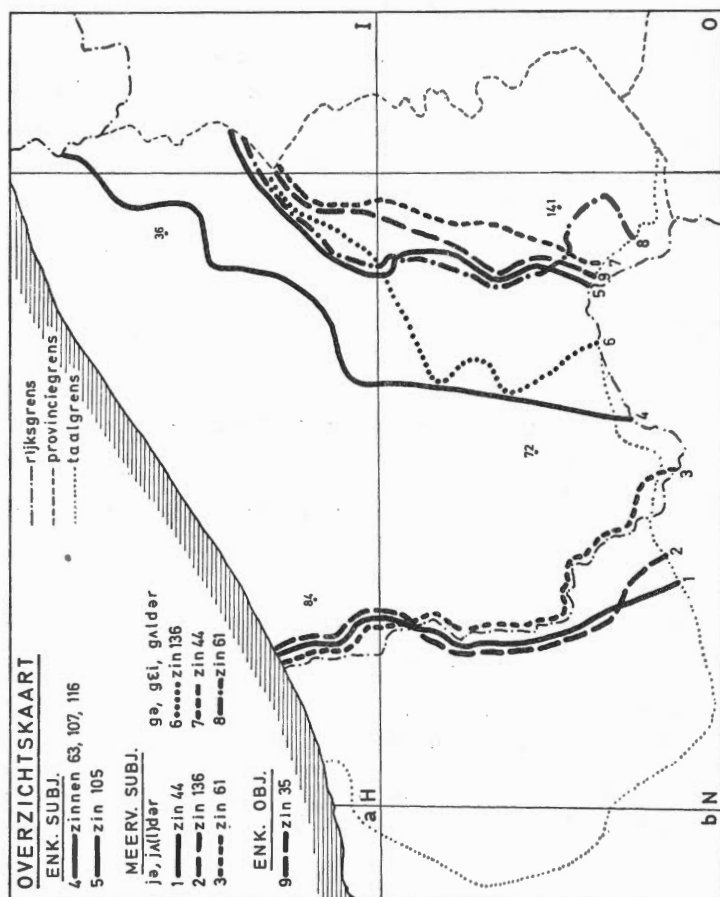
3.4. Meervoud object.

In de atlas komen, zoals gezegd, geen zinnetjes voor met een tweede persoon pluralis in de datief of accusatief. Hoewel men uiteraard links en rechts wel enige informatie bijeen kan grabbelen, zou die toch nooit met de andere vergelijkbaar zijn, zodat ik daar maar vanaf zie. In principe te verwachten is een West-Oost-tegenstelling *jΔ.(l)dər / jander-galdər / Δ.(l)dər* met tussenin misschien nog een *y*-gebiedje.

3.5. Overzichtskaart.

Ik heb geprobeerd op de overzichtskaart de voornaamste besproken feiten te visualiseren. Er zijn negen isoglossen die ik — even recapitulerend — kort beschrijf :

- 1 en 2 : ten W. jə/jaldər ten O. gi(n)dər; een zestal Fransvlaamse grensdorpen gedragen zich hier zoals de Westvlaamse. Voor de rest is het gebied homogeen (zinnen 44 en 136)
- 3 : zoals 1 en 2, met dien verstande dat heel Frans-Vlaanderen nu apart staat en zelfs twee Westvlaamse grensdorpen een Fransvlaams patroon vertonen, nl. H 87 (Houtem) en N 163 (Nieuwkerke) (zin 61)
- 4 : ten W. jə, ten O. gə. De meest westelijke *g*-grens (zinnen 63, 107, 116)
- 5 : idem als 4; uiterste grens van de inversievorm (zin 105)
- 6, 7, 8 : ten W. gi(n)dər, ten O. galdər/gə (zinnen 44, 61, 136)
- 9 : ten W. jə/ju(n), ten O. y/œ.y; uiterste grens van het *u*-gebied (zin 35).

Bovengenoemde isoglossen delen het West- en Fransvlaamse gebied in vier delen in :

- gebied 1 ($\pm$ Frans-Vl.) is een exclusief *j*-gebied, zelfs wat het subject pluralis betreft;
- gebied 2 (west en noord West-Vlaanderen) is een overwegend *j*-gebied, maar kent gi(n)dər als subject pluralis;
- gebied 3 (tussen de isoglossen 4 en 5) onderscheidt zich van 2 doordat het niet-enclitische singularispronomen in subjectpositie gə luidt;
- gebied 4 (zuidoosten) kent uitsluitend *g*-vormen.

Een voorbeeld van het systeem in elk der vier gebieden (7) :

1			2		
	S.	O.	S.	O.	
E	jə ... (gi)	jə/jun	jə ... (gi)	jə/jun	
M	jə/jəlder	(jəlder?)	gi(n)der	{ jə(l)der jəlder	

3			4		
	S.	O.	S.	O.	
E	gə ... (gi)	jə/ju(n)	gə ... (gi)	y	
M	gi(n)der	(gəlder?)	gəlder	{ gəlder əlder	

(7) Van Sint-Jan 1931 beschrijft de pronominale situatie rudimentair en zonder zijn (informatie)bronnen te vermelden als volgt : „In het Noorden en Westen is de gewone aanspreekvorm het pronomen *je* (*ie*), in den derden en vierden naamval *je* of *joe(n)*. De Frankische vorm *gi* wordt daar uitsluitend met klemtoon gebezigd, ter versterking verbonden met *je* (*ie*). De derde en vierde naamval *u* is er onbekend. Het gewone possessief is *je(n)*, *joe(n)* ... In het Zuidoosten is het pronomen *gi*, *ge*, in den derden en vierden naamval *u*, algemeen in zwang. De vorm *je* komt er alleen enclitisch voor ... De vorm *dje*, *tje*, palataal uit te spreken zooals in het Ndl. woord *Jantje* (vgl. Oost-Vlaamsch en Brabantsch *de*, *te*) wordt in hoofdzinnen gebezigd na werkwoorden met consonantischen stamauslaut. Het bezittelijk voornaamwoord is in het Zuiden altijd *uw*. Te Rousselare gebruikt men het pronomen *gi*, *ge*

4. Slotbeschouwingen.

4.1. Het ligt voor de hand dat, zoals gezegd, de atlas-informatie geen volledig inzicht toelaat in de complexiteit en de variabiliteit van een aanspreeksysteem, zelfs indien sociolinguïstische overwegingen geen rol spelen. Ter vergelijking verwijs ik naar WILLEMYNS 1980 a, waar ik geprobeerd heb het systeem van één enkel dialect (H 36 = Brugge) zo getrouw en volledig mogelijk te beschrijven en de gediversifieerdheid ervan te belichten (8).

Reduplicatievormen, zo typisch voor de Zuidnederlandse dialecten in het algemeen en de Westvlaamse in het bijzonder, komen in de atlas nauwelijks voor, zodat er geen denken aan is, dat men zich een idee zou kunnen vormen over de gebruikssfeer ervan. Ik heb er in het voornoemde artikel op gewezen, dat zelfs in een ogenschijnlijk eenvoudig

in hoofdzinnen met rechtstreeksche woordorde; de derde en vierde naamval luidt er echter altijd *je*, *joe(n)* en ook het possessief vertoont het noordelijke type. Het op korten afstand ten Oosten liggende stadje Iseghem behoort, wat zijn aanspreekvormen betreft, reeds geheel tot de zuidelijke dialectgroep. De isoglosse van het enclitische voornaamwoord *ge* in ondergeschikte bijzinnen bevindt zich verder oost- en zuidwaarts en is zonder twijfel één der grenslijnen van het Oost-Vlaamsch".

(8) De structuur van het Brugse systeem ziet er als volgt uit :

		persoonl. vnv.		bezittel. vnv.	
Sg.	onbetoond	je	je	je	je
	betoond	je hi	jun	jun	jun
Pl.	onbetoond	jehinder (je) helinder	junder	junder	junder
	betoond	hinder helinder	junder	junder	junder
		subject	object	subject	object

(overgenomen uit WILLEMYNS, 1980 a).

geval als het *enkelvoud subject* (zonder inversie), behalve de reduplicatievorm *jə ... gi* (al dan niet door andere zinsdelen onderbroken) de twee samenstellende delen *jə* en *gi* allebei afzonderlijk kunnen voorkomen, zonder dat het steeds mogelijk is intern-linguïstische criteria op te geven, die dat voorkomen regelen.

Meestal is het als volgt :

- [+ + emfatisch] → *gi* (9)
- [+ emfatisch] → *jə ... gi*
- [— emfatisch] → *jə*

maar toch lijkt er, met name vooral tussen *jə ... gi* en *jə* een zekere vrije variatie te bestaan, allicht ook samenhangend met het feit dat de grens tussen [+ emfatisch] en [— emfatisch] niet altijd even duidelijk is.

4.2. De grens tussen *j*- en *g*-pronomina is allicht één van de vele isoglossen waarmee op Vlaams gebied de grens gevormd wordt tussen Kustnederlandse en Binnen-nederlandse verschijnselen, hier vooral tussen Vlaamse en Brabantse.

Uitgaande van wat in de historische schets werd gezegd, moeten de *g*-vormen de oudste zijn, d.w.z. ooit voor het hele taalgebied hebben gegolden (althans wat de subject-vorm betreft). Het opkomen van *j*-pronomina moet derhalve als een Kustmiddelnederlandse vernieuwing worden beschouwd, als een verschijnsel, dat van west naar oost gaat. De *g*-grens van isoglosse 4 heeft trouwens hetzelfde verloop als vele andere, die *west-oost*-verschijnselen afbakenen.

De huidige stand van het onderzoek laat niet toe te

(9) *gə* komt in het Brugs niet voor en, algemeen, niet in het gebied ten westen van isoglosse 4.

weten of het *j*-gebied vroeger groter is geweest dan thans. Vermoedelijk zijn aanspreekvormen altijd al zeer gevoelige *social markers* geweest, wat verklaart waarom het zo moeilijk is in Middelnederlandse teksten iets anders te vinden dan de versteende, „officiële” schrijftaaltvormen.

4.3. Een uitvoerige studie over het (West-) Vlaamse systeem der aanspreekvormen is slechts mogelijk indien er een intensief sociolinguïstisch en intern-linguïstisch, diachronisch en synchronisch onderzoek aan voorafgaat.

Veel is op dat stuk nog niet gebeurd o.m. omdat de materiaalverzameling niet makkelijk is : in teksten is zoals gezegd de verhullende kracht van de schrijftaalgebruiken zeer groot (zie nochtans GYSSELING 1966 en WILLEMYNS 1980 b) en in gerichte enquêtes komt vrij moeilijk het natuurlijke patroon in al zijn variabiliteit naar voren. Een enquête in de vorm van een vrij gesprek lijkt hier het meeste aangewezen, maar het is duidelijk, dat het een vrijwel onbegonnen opgave is op die manier materiaal voor een uitgestrekt gebied te verzamelen.

Niettemin is elk brokje informatie nuttig en welgekomen, zodat we moeten hopen dat velen zich geroepen zullen voelen om (al dan niet syntopische) detailstudies te publiceren en aldus een stukje bij te passen in de grote, pronominale puzzle, die alleen met veel tijd en geduld kan worden opgelost.

BIBLIOGRAFIE

- BAETENS BEARDSMORE, H. en P. VAN DE CRAEN (1979), The Development of Triglossia in Flemish Belgium. In Van de Velde, M. en W. Vandeweghe, *Sprachstruktur, Individuum und Gesellschaft*, Tübingen, 191-200.
- BROWN, R. en A. GILMAN (1960), The Pronouns of Power and Solidarity. In *Giglioli, P. P.* (ed.), *Language and Social Class*, Penguin 1972, 252-282.

- DAAN, J. (1978), U en je. In *Taal en Tongval* 30, 50-75.
- DAAN, J. (1980), De ondergang van het pronomen U? In *Kruis- sen*, J. (ed.), *Liber Amicorum* Weijnen, Assen, 140-145.
- DEPREZ, K. en G. GEERTS, (1977), Lexicale en pronominale stand- daardisatie. *Antwerp Papers in Linguistics*, 13.
- DEPREZ, K. en G. GEERTS (1980), Pronominale problemen : Ge, u en je in Duffel-Lier. In *Louvainse Bijdragen* 69, 257-381.
- ERVIN-TRIPP, S. M. (1969), Sociolinguistic Rules of Address. In *Pride, J. B. en J. Holmes* (eds.), *Sociolinguistics*. Penguin 1972, 225-240.
- GEERTS, G. (1975), Van gij naar jij en u. In *Gastenboek Van Es*, Groningen. 47-54.
- GYSELING, M. (1966), Het persoonlijk voornaamwoord tweede persoon, vooral in de 13de eeuw. In *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 197-212.
- MULLER, J. W. (1926), De herkomst van je en jij. In *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 45, 81-110.
- PÉE, W. (m.m.v. E. Blancquaert) (1946), *Dialectatlas van West- en Fransch-Vlaanderen*. Antwerpen.
- RIJCKEBOER, H. (1979), Het Vlaams van de Franse Westhoek in het geheel van het Nederlandse taalgebied. In *De Franse Neder- landen*, 139-156.
- SINT JAN, R. VAN (1931), De twee dialecten van Guido Gezelle. In *De Nieuwe Taalgids* 25, 173-182.
- TOORN, M. C. VAN DEN (1977), De problematiek van de Neder- landse aanspreekvormen. In *De Nieuwe Taalgids* 70, 520-540.
- VERDENIUS, A. A. (1924), De ontwikkelingsgang der Hollandsche voornaamwoorden je en jij. In *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 43, 81-104.
- WILLEMYNS, R. (1971), Enkele aspecten van het 16de-eeuwse Brugs van Willem Weydts. In *Handelingen der Kon. Zuid- nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschie- denis* 25, 345-356.
- WILLEMYNS, R. (1980 a), Het systeem van de aanspreekvormen in het Brugs. In *Kruis- sen*, J. (ed.), *Liber Amicorum* Weijnen, Assen, 79-87.
- WILLEMYNS, R. (1980 b), Pronominale problemen in 16de-eeuws Brugs. In *Liber Amicorum G. Degroote*. Brussel, 185-191.